

С. В. Переверзєв

(Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОРОДИЩА ЧОРНОБИЛЬ. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ АРХЕОЛОГІЇ В ЗОНІ ВІДЧУЖЕННЯ

В статті подаються коротка історична довідка про Чорнобиль та попередні дані археологічних розкопок давньоруського городища Чорнобиль. Розглядаються проблеми археологічних досліджень в зоні відчуження та визначаються перспективні напрямки подальших робіт.

Ключові слова: Чорнобиль, історія, замок, археологічні дослідження, городище, топографія, планіграфія, стратиграфічні особливості, культурний шар давньоруського часу, зона відчуження.

Першу згадку про існування міста Чорнобиля знаходимо в Іпатіївському літописі під 1193 р.: князь Вишгородський і Туровський Ростислав (1180—1195 рр.), син великого князя Київського Рюрика «...ѣха с лововъ ѿ Чернобѣзла в Торцькѣи...» (Ипатьевская 2001, стб. 677).

Наступна згадка Чорнобиля міститься у т.зв. «Списку городов дальніх і ближніх»: «А се Киевський гроди: ... на Припетѣ Чернобыль...» (Новгородская 2000, с. 476). «Список» датується II половиною XIV ст (1380 р.), але більшість дослідників погоджується, що за основу «Списку» служив який текст давньоруського походження (див напр.: Тихомиров 1979, с. 84—89).

На думку П. Клепатського, який спирається на грамоту Олелька Володимировича шляхтичу Ларіону Валевському (яка звільняла останнього від служби «неділі Чорнобильської»), Чорнобильський замок вже існує в середині XV ст. Але, очевидно, замок був розорений татарами (близько 1473 чи 1482) й відновлений лише в 20-х роках XVI ст. (Клепатський 2007, с. 254).

Очевидно тоді ж оформляється Чорнобильський повіт, який існує до 1569 р. У 1568 році Сигізмунд Август жалує «...пану Филону Семеновичу Кмите замок наш Чорнобиль **на вечно...**» (АЮЗР 1886, с. 223): Чорнобиль втрачає

статус повітового міста, а вже наступного року постановою Люблінського сейму «Чорнобильський повет інкорпорован к Киевскому староству» (АЮЗР 1886, с. 225; Клепатський 2007, с. 256).

Збереглась також люстрація 1552 р. з детальним описом Чорнобильського замку (АЮЗР 1886, № 82). Замок будований з соснового дерева, укріплений з напольної сторони спеціально (!) прокопаним ровом (глибиною 2 сажні), розташовувався в місті злиття рр. Ужа й Прип'яті. На площі замку у 22 × 17 сажнів, розміщувалося 18 різноманітних будівель та дві вартові вежі.

З першої половини XVII й до кінця XVII століття Чорнобиль перебуває у власності шляхетських рідів Сапег та Ходкевичів (Похилевич, 2007, с. 188—190).

Історія археологічних досліджень. Влітку 1914 року Київським Товариством Охорони пам'яток старовини та мистецтва разом з Київським відділенням Імператорського Руського Воєнно-Історичного Товариства з ініціативи С. Вельміна була проведена екскурсія в Чорнобиль. Спеціально до приїзду екскурсантів С. Вельмінім в місті та околицях були проведені невеликі археологічні дослідження¹. Зокрема, в Чорнобилі здійснено шурфування садиби замку («замок Ходкевича»), повністю розкопано один курган в місті (в садибі А. Коваленка, трупоспалення датоване IX—X ст.). Розкопки ще одного кургану в тій же групі не були закінчені (Вельмін 1914, с. 4).

1. Дякуємо співробітникам Інституту археології НАНУ В.К. Козюбі та С.В. Павленку, які звернули нашу увагу на роботи проведені С.П. Вельмінім та на дослідження Ф.А. Козубовського та М.П. Кучери (про які нижче).

Під час своїх досліджень С. Вельмін знаходив в межах містечка фрагменти кераміки X—XI ст., уламки плінфи (?) («кирпичи великокняжескої епохи») та інші речі (зокрема вироби з металу) давньоруського часу. В місті, а також навкруги нього, дослідник засвідчив існування декількох груп курганів (від 8 до 12 курганів кожна) (Вельмін 1914, с. 1, 2). Зазначимо, що це єдині відомі нам дослідження, проведені на території міста Чорнобиля.

Крім того, С. Вельмінім були оглянуті й досліджені розмиті весняним паводком печери в ур. Стрижев¹ (2 версти вище по течії р. Стара Прип'ять від Чорнобиля), датування й призначення яких залишилось не з'ясованим. Також проведені обміри, складено план та розрізано вал городища в ур. Гримова (садиба г. Казначеева). Під час дослідження городища знайдено велику кількість орнаментованої кераміки, яку, на думку дослідника, потрібно датувати IX—X ст. (Вельмін 1914, с. 3, 6—8, рис. II—VI).

На територіях, які на сьогодні входять до зони відчуження, а раніше входили до складу району—волості—повіту й, очевидно, складали основу давньоруської Чорнобильської волості, систематичних археологічних досліджень також не проводилось. Нам відомі лише дослідження, проведені у 1934 р. експедицією ПМК України під керівництвом Ф.А. Козубовського та дослідження городищ в Чорнобильському районі проведені М.П. Кучерою (Козубовський № 41; Кучера 1976а; 1976б).

Експедицією Ф. Козубовського були обстежені обидва береги р. Дніпро на протязі від м. Вишгорода до устя р. Прип'яті, виявлено 55 різночасових пам'яток (Козубовський № 41, с. 1). Матеріали експедиції надзвичайно важливі, оскільки обстежувались території затоплені пізніше водами Київського водосховища. Місцевості, що підлягали затопленню обстежувались також експедиціями Інституту археології в 1950—60 роках ХХ ст. (Шендрик 1977, с. 51—57).

Розвідками М.П. Кучери на території району були обстежені 2 городища поблизу сіл Лелев та Медвин. На обох городищах виявлені культурні нашарування милоградської культури та давньоруського (XII—XIII ст.) часу (Кучера 1976а, с. 88).

Як видно з цього короткого огляду, планомірних систематичних документованих археологічних дослідів як самого міста Чорнобиля,

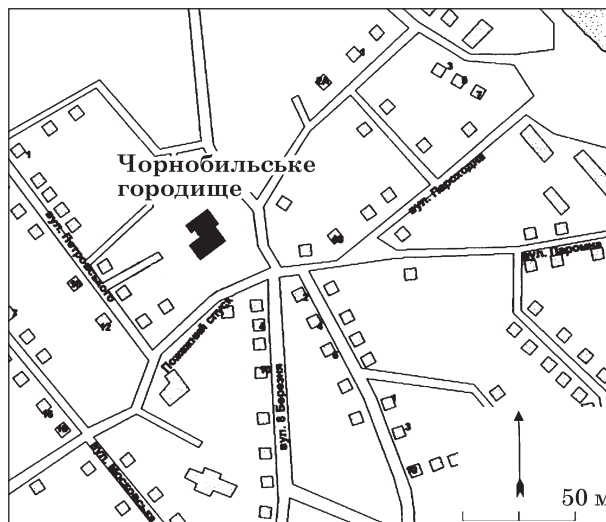

Рис. 1. Чорнобильське городище. План розташування розкопу

так і прилеглих місцевостей до нашого часу не проводилось. Зазначимо, що одним із напрямків наших майбутніх досліджень є виявлення нових й деталізація даних про попередні дослідження, а також їх перевірка в польових умовах. Так, наприклад, потребують перевірки та локалізації свідчення «Археологічної карти» В.Б. Антоновича (Антонович 1895, с. 3—7)², опрацювання даних експедиції Ф. Козубовського та визначення хронологічної приналежності виявлених під час її роботи пам'яток, систематизація матеріалів досліджень 1950—60-х років, тощо.

Перші дані про наявність та склад середньовічного культурного шару давнього Чорнобиля з'явилися у 2003 році внаслідок розвідок, проведених Чорнобильською експедицією Інституту археології Національної Академії Наук України за договором МНС України № 10/4—96 під керівництвом В. Манька. Восени 2003 р. В. Манько визначив наявність неущкоджених ділянок культурного шару потужністю більше 1 м по вул. Петровського (Манько, Залізняк та ін. 2003/171).

У 2007 р. археологічною експедицією під керівництвом О. Переверзєвої було проведено топографічну зйомку місцевості, зокрема мису, на якому розташоване городище. За допомогою високоточних приладів було визначено географічні координати місця розкопу — 51°27'38.9" північної широти та 30°23'7.7" східної довготи (Манько, Переверзєва 2009).

Топографія та планіграфія. У процесі топографічних робіт, проведених у 2007 р.,

1. До речі, з цим урочищем Л. Похилевич ототожнював літописний Стрижев (Стрежев) — місто Полоцького князівства, згадане в літописах під 1127 та 1160 рр. На його думку, пізніше Стрижев було перейменовано в Чорнобиль (Похилевич 2007, с. 188). За його відомостями на території вказаного урочища були помітні сліди кам'яних фундаментів. Ці дані дослідженнями С. Вельміна не підтвердились (Вельмін 1914, с. 7).

2. А.В. Куза з посиланням на «Археологічну карту Київської губернії» повідомляє про знахідку в Чорнобилі скарбу срібних прикрас XII—XIII ст. (Куза 1996, с. 98). В самій роботі В.Б. Антоновича свідчення про цю знахідку відсутні, але наводяться дані про знахідку в 1879 р. скарбу срібних римських монет I—II ст. н. е. (Антонович 1895, с. 5).

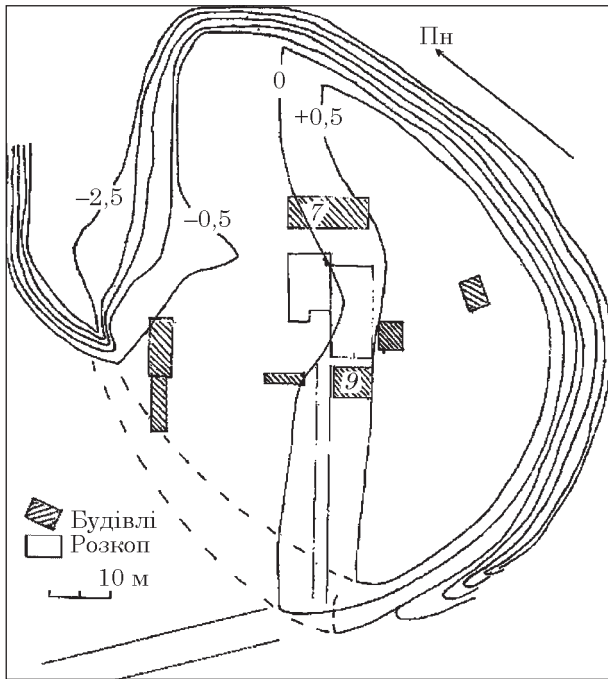

Рис. 2. Топографічний план чорнобильського городища

з'ясовано, що Чорнобильське городище знаходиться на високому мисі корінної тераси правого берегу р. Прип'ять на висоті близько 40—50 м над рівнем води. Мис складений з лесів і ґрунтів алювіально-делювіального походження. Остаточне формування сучасного вигляду мису пов'язано з відкладеннями чорноземів потужністю до 1 м (рис. 1; 2).

Мис розмірами 75 м на 60 м має овальну форму і займає площу 0,45 га. Східна сторона мису обмежена крутим схилом, який спускається до надзаплавної тераси Прип'яті. Північна сторона мису досить чітко визначається за залишками давнього яру або тальвегу зниклого джерела. Яр частково засипаний у процесі будівельних робіт ХХ ст. Південна сторона мису також визначається наявністю яру глибиною близько 3 м. Не виключено, що вибір місця розташування Чорнобильського городища пов'язаний саме з використанням природних укріплень-ярів, які використовувались як фортечні рови. Швидше за все, у середньовічний час південний та північний яри з'єднувались або штучно подовжувались. Місце імовірного з'єднання ровів зараз знаходиться впритул до частини колишньої вулиці Петровського. Не виключено, що сучасна вулиця Петровського маркує трасу давнього шляху, який забезпечував прохід на територію середньовічного городища (рис. 2). Про це свідчать численні знахідки кераміки ХІІ—ХVІІІ ст. по вулиці Петровського та на стадіоні міста Чорнобиль, звідки починається вулиця. При цьому, культурний шар на зазначених ділянках поки що не виявлений.

Для топографічної зйомки був обраний репер у центрі площі Чорнобильського городища.

Ізобарні лінії проводилися через кожні 0,5 м. З'ясовано, що площа городища досить рівна, падіння відбувається з інтенсивністю до 0,5 м на 10 м як по лінії південь—північ, так і по лінії схід—захід.

Чітка прив'язка городища до будинків по вулиці Петровського дає можливість абсолютно точної кореляції відзнятої ділянки з будь-якою мапою масштабів від 1 : 10000 і більше (рис. 2).

Методика дослідження. Роботи на місці розташування пам'ятки було розпочато з розчистки від дерев та кущів території площею близько 500 м². Для виконання робіт були залучені працівники підприємства «Чорнобильська пуща». Після розчистки виконано розмітку розкопу на умовні квадрати 2 × 2 м, виконано горизонтальну зачистку й нівелювання денної поверхні всієї площі. Дерновий шар знімався лопатами, культурний шар було вирішено відпрацьовувати кельмами та ножами умовними горизонтами потужністю 0,1—0,2 м.

Роботи проводяться вручну з застосуванням сучасних методик екскавації з видаленням за межі розкопу відпрацьованого ґрунту. Одночасно проводяться додаткові дослідження захисних укріплень та посаду (методом шурфування та зачисток). Усі об'єкти, виявлені під час розкопок, були ретельно досліджені та зафіксовані в плані. При відпрацюванні об'єктів робилась необхідна кількість розрізів з метою виявлення їх стратиграфії. Паралельно велась фотофіксація виявлених об'єктів та етапів їх дослідження.

Стратиграфічні особливості та опис культурного шару. Розкопки 2008 р. показали таку стратиграфію пам'ятки:

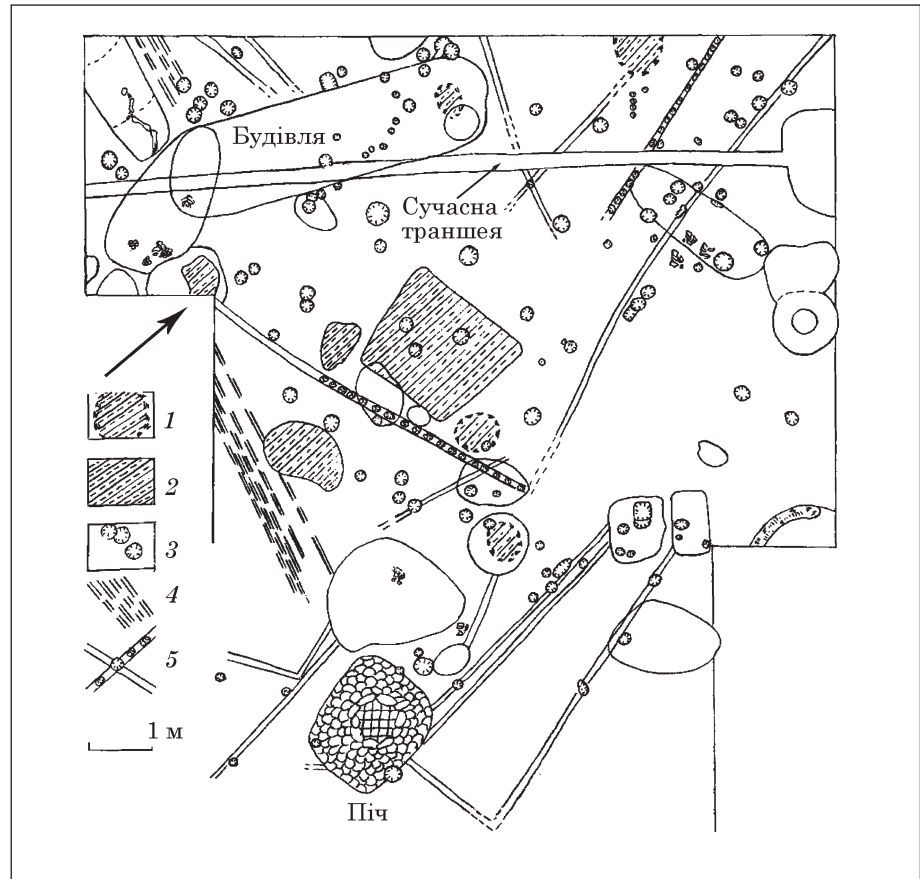
1. Дерновий шар — темно-сірий гумусований ґрунт (до 0,30 м від рівня денної поверхні);
2. Гумус бурий з домішками піску (0,30—0,70 м);
3. Гумус сірий сильно опіщаний (0,70—0,90 м);
4. Пісок темно-попелястий гумусований (0,90—1,10 м);
5. Пісок сіро-жовтий (простежений до глибини 2,5 м).

Дерновий шар містить, в основному, знахідки сучасного періоду (ХVІІІ—ХХ ст.) та перевідкладені залишки матеріальної культури Х—ХVІІ століть.

Прошарок другого шару (до -0,85—0,95 від R0) у верхній частині містить залишки матеріальної культури ХVІІ століття, в нижній — матеріали ХІІІ—ХІV століть. На більшій території досліджуваної пам'ятки матеріали середньовічні та матеріали нового часу в другому шарі знаходяться у пере-відкладеному стані, є змішаними.

Предмети матеріальної культури Давньої Русі, зокрема ХІІ—ХІІІ століть, в основному, пов'язуються з третім та четвертим горизонта-

Рис. 3. Чорнобиль. Розкоп 2008 р.: 1 — вогнища, 2 — скупчення печини, 3 — стовпові ями, 4 — оранка, 5 — система парканів

ми. Знахідки частково пере-відкладені. Шар щільний, насичений археологічним матеріалом, містить залишки конструкцій. Серед виявлених артефактів — численні фрагменти кераміки, вироби з чорного та кольорового металів, овруцького пірофіліту, скла, в тому числі, — скляні браслети та фрагменти віконниць, наявність яких вважається ознакою міського життя. Останнє дозволяє стверджувати, що залишки літописного Чорнобиля слід пов'язувати саме з третім та четвертим стратиграфічними горизонтами. Третій стратиграфічний горизонт також містить незначну кількість перевідкладених матеріалів XVII століття та матеріали XIII—XIV століть.

Частина четвертого стратиграфічного шару, що співпадає з умовним горизонтом «125—135» та частково — «115—125» містив залишки матеріалу киево-руського часу кінця X — початку XI ст. Кількість знахідок значно менша. Відмінність цієї частини культурного шару від шару XII—XIII ст. полягає також у відсутності скляних браслетів.

Досліджені об'єкти та артефакти. Протягом 2003—2008 рр. на городищі була досліджена площа 188 кв.м. За час дослідження пам'ятки виявлено більше 100 об'єктів кінця X—XVI ст.: будівля кінця X — поч. XI ст., значна кількість господарських ям, шість вогнищ, системи парканів; зафіксовані сліди оранки (рис. 3). На жаль, значна кількість об'єктів є

багат шаровими або частково пере-відкладеними. Планіграфія розкритих розкопами ділянок вражає щільним скупченням різнофункціональних об'єктів. На сьогодні нагальною потребою є зведення воедино планів усіх розкопаних сезонів і визначення хронологічних діапазонів існування цих об'єктів для утворення пошарової поетапної планіграфічної картини. Окремі публікації та спеціального аналізу потребують комплекси знахідок по об'єктах та функціональна і конструктивна інтерпретація виявлених розкопками різночасових споруд, дворищних садибних та, можливо, вуличних структур.

У результаті польових робіт було отримано значну кількість археологічного матеріалу, зокрема більше 20 тис. фрагментів керамічних виробів, в тому числі фрагменти західно-руської кераміки (Зоценко, Колибенко 2009; Кучера 1998), 953 фрагменти скляних браслетів, 24 фрагменти скляного посуду, 20 скляних намистин, 47 виробів з кістки, більше 300 металевих виробів, 8 хрестиків та 31 пряслице з овруцького пірофілітового сланцю. Під час археологічних досліджень з об'єктів відібрані і вже проаналізовані численні остеологічні матеріали (матеріали готуються до друку О.П. Журавльовим).

Проблеми та перспективи археологічних досліджень в зоні відчуження. Згідно ст. 14 Закону України «Про правовий режим

території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та ст. 3 Закону України «Про охорону культурної спадщини» управління охороною культурної спадщини в зоні відчуження покладено на Адміністрацію зони та МНС України. Постановою Кабінету Міністрів України № 534 від 19 квітня 2006 року утворено Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі — Центр). Ця бюджетна наукова установа стала наступником Державного науково-виробничого підприємства «Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій», створеного МНС у 2001 році на базі тимчасових наукових колективів, які в рамках виконання «Національної програми мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи» на договірних засадах виконували роботи з порятунку і збереження етнокультурних надбань уражених районів Українського Полісся. Основними завданнями Центру є формування науково-інформаційної бази даних про національні, культурні та історичні цінності, врятовані у зонах надзвичайних ситуацій та катастроф. Іншим завданням нового Центру є розробка науково-організаційних і методологічних основ та методів превентивного захисту та врятування національних історико-культурних надбань від техногенних катастроф. З утворенням Центру проблеми завдання інвентаризації та збереження археологічної спадщини в зоні відчуження залишилися й досі не вирішеними і, перш за все, за відсутності цільових джерел фінансування та узгоджених дій з Адміністрацією зони відчуження. На превеликий жаль, не зважаючи на декларовані програми, зона відчуження є територією, що майже не охоплена археологічними дослідженнями.

Перші спроби планомірного археологічного обстеження в зоні відчуження після Чорнобильської катастрофи були проведені тільки в 2003 році експедицією під керівництвом В. Манька (Манько, Залізняк та ін. 2003/171). Розкопки городища Чорнобиль — це єдині археологічні роботи, що з 2005 р. несистематично проводяться на цій території (Манько, Переверзев, Переверзева 2005/236а; Переверзев та ін. 2008; Манько, Переверзева 2009). Цей «екстремальний» метод дослідження літописної пам'ятки обумовлений, насамперед, двома факторами. Перший — природний фактор, що полягає в постійному залісненні городища з культурним шаром, який залягає відносно близько до денної поверхні. І якщо цю проблему вирішити просто, то питання антропогенного впливу на стан пам'ятки є досить складним. Особливий статус зони відчуження ускладнює можливість необхідного контролю стану об'єктів археологічної спадщини. Якщо головною проблемою археології в Україні зараз є масове грабіжницьке нищення всіх категорій

об'єктів археологічної спадщини «чорними археологами», то в зоні відчуження основна загроза — можливі несанкціоновані або не погоджені земляні роботи (проте діяльність матордерів теж не можна виключати). Першим кроком до розв'язання цього питання має стати вирішення певної юридичної колізії та делегування Адміністрацією зони повноважень з охорони культурної спадщини на території зони відчуження Центру.

Зона відчуження є унікальною територією, яка на даний час залишається «білою плямою» з точки зору археологічних досліджень. Зона реліктових старожитностей всіх історико-археологічних епох, найдавніша зона слов'яно-руського етногенезу, що складала основу волості літописного Чорнобиля та середньовічного Чорнобильського повіту, насичена унікальними археологічними комплексами пам'яток зі збереженими історичними ландшафтами національного та всесвітнього значення. Проте, ці об'єкти, на жаль, не взяті на державний облік та позбавлені відповідної державної охорони. Тому сьогодні пріоритетним завданням повинно стати здійснення комплексних заходів щодо обліку об'єктів культурної спадщини. Заходи передбачають розвідку, виявлення, наукове вивчення цих об'єктів, класифікацію та державну реєстрацію шляхом розробки паспортів на археологічні пам'ятки та занесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток (згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» та від 9 вересня 2002 р. № 1330 «Про затвердження комплексної програми паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003—2010 рр.»). Сформульована нами Програма паспортизації передбачає не тільки дослідження та опис власне археологічної пам'ятки, але і встановлення охоронних зон пам'яток, зон охоронюваного ландшафту, зон охорони археологічного культурного шару, умови можливої експлуатації та інше. Тому комплексне вивчення історичного ландшафту, проведення ландшафтно-археологічних пошуків має стати першочерговим завданням під час її реалізації. Кінцевим результатом науково-пошукової та науково-практичної діяльності має бути державна «легалізація» об'єктів археологічної спадщини та створення взаємопов'язаної з паспортизацією точної ландшафтно-археологічної карти з відповідною базою даних про пам'ятки всіх забруднених територій.

Така робота Центру неможлива без активної скоординованої співпраці з ІА НАН України. На цей час Овруцькою археологічною експедицією Відділу давньоруської та середньовічної археології ІА НАН України успішно реалізується міждисциплінарний проект «Ком-

плексного вивчення та збереження історико-археологічної та палеоприродної спадщини середньовічної Овруцької волості на однойменному кряжі» (Томашевський 2005; 2008). Цей проект присвячений дослідженню та створенню заповідних об'єктів різного рангу, статусу та підпорядкування для максимально широкого та глибокого збереження об'єктів національної та світової історичної, природної та культурної спадщини на вищезгаданій території. Відпрацьовані протягом 16 років методики науково-практичних робіт співробітниками Овруцької археологічної експедиції мають бути застосовані при реалізації програми досліджень та охорони пам'яток археології і інших об'єктів культурної спадщини щодо всієї території Київського та Житомирського Полісся, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Разом з давньою Овруцькою волостою територія літописного Чорнобиля і його округи та середньовічного Чорнобильського повіту належить до регіону, де проходило формування східнослов'янського етносу та відбувалися важливі етнокультурні та державотворчі процеси. Предметом спільних досліджень повинно стати комплексне методично уніфіковане вивчення *систем заселення* цих територіально суміжних історичних регіонів, їх порівняння, яке повинно показати як схожі риси так і визначити їх історичну етнокультурну, господарську, адміністративну, феодалну, комунікаційну специфіку. Ці райони Полісся можуть і мають стати унікальним модельним регіоном для вивчення та збереження природних та антропогенних історичних ландшафтів.

В цьому зв'язку на перший план в дослідженнях власне Чорнобиля виходять конкретне завдання виявлення історичної топографії давнього міста, виявлення історичних складових структури міста — власне городища (або городищ), окольного міста, посадів — Подолу, присілків, могильників тощо. Локалізація їх не можлива без застосування необхідних детальних карт, в тому числі — історичних. Важливу роль можуть зіграти мікро-історичні, мікро-лінгвістичні пошуки для виявлення відповідних мікро-топонімів та мікро-гідронімів. Виявлення цих складових інфраструктури давньоруського і середньовічного Чорнобиля має бути супроводжене проведенням археологічних досліджень для з'ясування культурно-хронологічної і топографічної характеристики складових давнього міста. Іншим настільки ж важливим завданням є проведення масштабних археологічних розвідок навколо Чорнобиля, які повинні і мають значно розширити і принципово змінити теперішні уяви про Чорнобильську волость і повіт. Актуальними були і залишаються досі проблеми історичної та археологічної локалізації та дослідження таких місцевих літописних населених пунктів як Давидова Боженка та

Ва(о)родичі. Необхідно довести розвідки до місць територіального стику історичних кордонів чорнобильської округи з історичними сусідніми утвореннями — Овруцькою волостою, округою давнього Вишгорода та вздовж Дніпра до Чернігівщини (Любецький повіт) і вверх по течії Дніпра і Прип'яті в напрямку літописних Мозиря і Брягина. Результатом таких досліджень має стати відповідна новітня детальна археологічна карта самого Чорнобиля та пов'язаної з ним історичної території, яка стане основою для проведення наступної реконструкції системи заселення та його палеоекологічних умов, а також базою для розробки заходів по паспортизації та охороні місцевого, в багато чому унікального, історико-археологічного і палеоприродного надбання.

Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии. — М., 1895.

Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов. — К., 1886. — Ч. VII. — Т. I.

Вельмин С.П. Экскурсия по Днепру и Припяти для осмотра памятников старины в м. Чернобыль, организованная Киевским Обществом Охраны Памятников Старины и Искусства совместно с Киевским Отделом Императорского Русского Военно-Исторического Общества. — К., 1914. — 8 с.

Зоценко І.В., Колибенко В.О. Керамічний комплекс давньоруського городища Чорнобиль (за матеріалами розкопок 2008 р.) // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. — Чернігів, 2009. — С. 61—63.

Ипатьевская летопись // ПСРЛ. — Т. II. — М., 2001. — 648 с.

Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли: Литовский период. — Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2007. — 408 с.

Козубовський Ф. Археологічна розвідка наддніпрянських дон від Вишгорода до Новоглібова (Науковий звіт) // НА ІА НАН України. — Ф. 12. — № 41. — 11 с.

Куза А.В. Древнерусские городища X—XIII вв. Свод археологических памятников. — М., 1996. — 256 с.

Кучера М.П. Городища милоградської культури в Київському Поліссі // Археологія. — 1976а. — № 20.

Кучера М.П. Давньоруські городища на Правобережжі Київщини // Дослідження з слов'яноноруської археології. — К., 1976б.

Кучера М.П. Про деякі маловідомі типи кераміки на давньоруських пам'ятках // Історія Русі-України. — К., 1998. — С. 160—165.

Манько В.О., Залізняк Л.Л., Смірнов А.П., Сапожников І.В. Звіт про археологічні розвідки на території Чорнобильської зони у 2003 р. // НА ІА НАН України. — 2003/171.

Манько В.О., Переверзева О.В. Дослідження городища Чорнобиль // АДУ 2006—2007 рр. — К.: Академперіодика, 2009.

Манько О.В., Переверзев С.В., Переверзева О.В. Звіт про науково-дослідну роботу «Археологічне дослідження давнього Чорнобиля 2005 р.» // НА ІА НАН України. — 2005/236а.

Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов // ПСРЛ. — Т. III. — М., 2000. — 720 с.

Переверзев С.В., Васильев П.М., Манько В.О., Журавльов О.П., Зоценко І.В., Колибенко В.О., Пере-

верзева О.В., Сергієва М.С., Тайкова С.Ю. Звіт про проведення науково-рятівних археологічних розкопок городища Чорнобиль в Зоні відчуження в 2008 році // НА ІА НАН України. — 2008.

Похилевич Л. Город Чернобыль (Киевской губернии) описанный отставным военным // Похилевич Л. Краєзнавчі праці — Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2007. — С. 183—216.

Тихомиров М.Н. Русское летописание. — М.: Наука, 1979.

Томашевский А.П. Изучение систем заселения Овручской волости в Овручском проекте // Сельская Русь в IX—XVI веках. — М.: Наука, 2008. — С. 50—73.

Томашевський А.П. Дослідницькі програми і особливості Овруцького проекту вивчення і збереження спадщини середньовічної Овруцької волості // Наукові записки з української історії. — Переяслав-Хмельницький, 2005. — Вип. 16. — С. 186—194.

Шендрик Н.І. Довідник з археології України. Київська область. — К.: Наукова думка, 1977.

С. В. Переверзев

ИССЛЕДОВАНИЕ ГОРОДИЩА ЧЕРНОБЫЛЬ. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СРЕДНЕВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ В ЗОНЕ ОТЧУЖДЕНИЯ

Впервые Чернобыль упоминается в письменных источниках в 1193 году. В 2003 г. в результате археологических разведок в зоне отчуждения было определено местонахождение летописного Чернобыля. На протяжении 2005—2008 годов проводились раскопки, в результате которых был получен значительный археологический материал. В 2007 году была осуществлена топографическая съемка местонахождения городища. В результате работ в 2008 г. на месте летописного Чернобыля был выявлен культурный слой конца X — начала XI вв. К сожалению, до сих пор не найден посад и остатки укреплений городища.

Исследуемая территория зоны отчуждения, которая стала основой древнерусской Чернобыльской волости средневекового Чернобыльского повета, насыщена уникальными археологическими комплексами памятников с сохранившимися историческими ландшафтами национального и всемирного значения. Однако до сих пор эти объекты не взяты на Государственный учет. Поэтому сегодня приоритетными задачами должно стать комплексное изучение системы заселения микрорегиона, осуществление учета объектов культурного наследия путем их паспортизации и внесения в Государственный реестр.

S. V. Pereverzev

EXPLORING OF CHERNOBYL HILLFORT. PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF MEDIEVAL ARCHAEOLOGY IN EXCLUSION ZONE

Chernobyl was mentioned in «Tale of Bygone Years» in 1193 for the first time. The location of chronicle Chernobyl was identified in 2003 as a result of archaeological researching in Exclusion zone. Excavations during 2005—2008 gave a significant archaeological material. A topographical mapping of hillfort's location was made in 2007. As a result of works on the territory of chronicle Chernobyl in 2008 a cultural layer of X—XI century was found. For a pity, a craft suburb and remnants of fortification were not located until now.

An exploring territory, which became the basis of chronicle Chernobyl hillfort, represented the most ancient zone of Slavic-Russian ethnogenesis. This territory is saturated with unique complexes of archaeological sites in addition of preserved historical landscapes of national and worldwide value. However, all these objects are not taken to the State registration yet. That is why a complex exploration of micro-regional colonization's system must become a priority task for today. Among these tasks there are also registration of cultural heritage objects by the way of their certification and State register recording.